Прэзентацыя
па беларускай мове
па тэме «Прыслоўе»

для слухачоў
падрыхтоўчага аддзялення,
падрыхтоўчых курсаў,
абітурыентаў

Складальнік – дацэнт Чайкова С.В.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМ.Ф.СКОРИНЫ

ПРЫСЛОЎЕ:

~~ступені параўнання прыслоўяў~~;
сінтаксічная функцыя;
правапіс не (ня)з прыслоўямі;
правапіс прыслоўяў і падобных да іх спалучэнняў разам, асобна

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМ.Ф.СКОРИНЫ

і праз злучок»

Ступені параўнання прыслоўяў

ВЫШЭЙШАЯ		НАЙВЫШЭЙШАЯ	
простая форма	складаная форма	простая форма	складаная форма
прыслоўе + суфіксы –ей/–эй: *смялей, вышэй*	**больш**/**менш** + прыслоўе: *больш якасна* *менш важна*	прыстаўка **най–** + простая форма вышэйшай ступені: *найвышэй* *найсмялей*	**найбольш**/**найменш**/ **надзвычай**+ прыслоўе: *найбольш выразна* *найменш важна* *надзвычай якасна*
суплетыўны спосаб: *добра – лепш* *многа – больш*			простая форма вышэйшай ступені + ***за ўсё***/ ***за ўсіх***: *вышэй за ўсіх* *лепш за ўсё*

ЗАЎВАГІ!

Суплетывізм (ад лац. suppletivus 'дадатковы') – утварэнне формаў аднаго і таго ж слова ад розных каранёў ці асноў.

Адвербіялізацыя (ад лац. adverbium 'прыслоўе') – пераход зменных часцін мовы ў прыслоўі.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ
ИМ.Ф.СКОРИНЫ

Сінтаксічная функцыя прыслоўяў

Член сказа		Прыклады	Заўвагі
акалічнасць	часу	Вясной палескія рэкі выходзяць з берагоў.	
	ступень якасці	Вясна прыйшла неяк раптоўна.	
	месца	Здалёк і зблізку бялеюцца на дубах буслы.	
	мэты	Башлакоў знарок гаварыў стрымана.	
недапасаванае азначэнне		Дарога дамоў заўсёды карацейшая, чым з дому.	
выказнік		Свята ўжо хутка.	
дзейнік		Гэтае “калі” не давала спакою.	Пры субстантывацыі
дапаўненне		Пісьменнік расказвае пра нашае сёння.	

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМ.Ф.СКОРИНЫ

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМ.Ф.СКОРИНЫ

ПРАЗ ЗЛУЧОК ПІШУЦЦА ПРЫСЛОЎІ ЎТВОРАНЫЯ:

1) з дапамогай:

- прыстаўкі ***па-***...-і суфіксаў -***аму***/-***яму***/-***о́му***/-***му***: *па-ударнаму, па-летняму, па-свойму;*
- прыстаўкі ***па***-...і суфіксаў –***ску*** /-***цку***: *па-беларуску, па-нямецку,*
- прыстаўкі ***па***-...і суфіксаў –***і*** /-***ы***: *па-воўчы;*
- прыстаўкі ***па***- і парадкавага лічэбніка: *па-першае, па-пятае;*
- прыстаўкі ***абы***-...: *абы-хто, абы-дзе, абы-як;*
- постфікса ...-***небудзь***: *хто-небудзь, калі-небудь;*

2) утвораныя

- паўтарэннем аднаго і таго ж слова (з далучэннем прыстаўкі або без яе): *ледзь-ледзь, сам-насам, раз-пораз;*
- са слоў-антонімаў: *воляй-няволяй;*
- са слоў-сінонімаў: *сям-там;*

3) а таксама:

- тэхнічны тэрмін *на-гара*, што мае ‘наверх’;
- прыслоўі ***зноў***, ***усё***, ***так***, ***даволі*** з часціцай ***такі***: *зноў-такі, усё-такі, так-такі, даволі-такі*

(***Заўвага!*** Спалучэнне ***усё ж такі*** пішацца асобна, бо часціца ***такі*** пішацца асобна ад часціцы ***ж***).

Разам пішуцца прыслоўі:

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ
ИМ.Ф.СКОРИНЫ

- утвораныя ад прыназоўніка з прыслоўем: *назаўтра, назаўсёды, неяк, нідзе, незадоўга, нясмела;*
- утвораныя ад прыслоўя з дапамогайй постфікса -***сьці***: *кудысьці, штосьці;*
- утвораныя ад назоўнікаў, якія ў сучаснай беларускай мове не ўжываюцца: *дашчэнту, наўзрыд, спакон, упокат;*
- якія маюць у сваім складзе назоўнікі: ***верх, ніз, перад, зад, бок, гара, даль, высь, глыб***, ***пачатак, раз, век, ранак, дзень, вечар, ноч***: *збоку, знізу, навек, зранку, але з ранку да вечара;*
- у склад якіх уваходзяць словы ***што-***,-***сама***: *штогод, таксама;*
- у склад якіх уваходзяць словы ***міма-***, ***свое-***: *мімаволі, мімаходам, мімалётна, своеасабліва;*
- калі паміж прыназоўнікам і назоўнікам, ад якіх утварылася прыслоўе, нельга ўставіць азначэнне або паставіць пытанне да назоўніка: *наадрэз, замужам.*

Не блытаць! *За (маім) мужам стаяла мая сястра;*

- утвораныя ад прыназоўніка і поўнага прыметніка: *збольшага, урассыпную, упустую, але: на бакавую, на міравую, на папятную, у адкрытую;*
- утвораныя ад прыназоўніка і кароткага прыметніка: *дабяла, насуха, змоладу, сослепу, змалку;*

Не блытаць са спалучэннем прыназоўніка і прыметніка: *з большага сасуда, у рассыпную кашу;*

- якія маюць у сваім складзе словы ***лева***, ***права***: *злева, справа, улева, направа;*
- утвораныя ад прыназоўнікаў ***у***, ***на*** і ***за*** + лічэбнік: *удвух, надвое, заадно;* але: *у адно;*
- утвораныя ад прыназоўніка і займенніка: *вайсю, затым, потым, зусім, нізашто, нашто.*

Не блытаць са спалучэннем прыназоўніка і займенніка: *За тым дрэвам стаяў чалавек, на што пакласці сумку?*

Асобна пішуцца прыслоўі і блізкія да іх спалучэнні:

- калі паміж прыназоўнікам і назоўнікамі можна ўставіць азначэнне:

у момант (у адзін момант), у тупік (папаў у такі тупік);

- калі назоўнік у пэўным (адным) значэнні захаваў хаця б некаторыя склонавыя формы з прыназоўнікамі: *пад пахі, пад паху, пад пахамі; па часе, да часу, з часам; на карачкі, на карачках;*
- блізкія па значэнні да прыслоўяў спалучэнні назоўнікаў з прыназоўнікамі:

без: без упынку, без аглядкі, без разбору, без толку;

да: *да зарэзу, да адвалу, да ўпаду;*

на: *на бягу, на ляту, на хаду, на скаку, на смак, на жаль, на дзіва, на памяць;*

з: *з налёту, з разбегу, з разгону;*

- спалучэнні адмоўяў ***не*** і ***ні*** з прыназоўнікавымі формамі назоўнікаў:

не ў меру, не ў пару, не да смаку, ні на ёту, ні за грош;

- назоўнікі ў месным склоне множнага ліку з прыназоўнікамі ***у*** і ***на***, якія маюць значэнне месцазнаходжання, часу, стану (фізічнага і душэўнага): *у галавах, у нагах, у вяках;*
- спалучэнні назоўнікаў, якія пачынаюцца з галоснай (акрамя ***о*** і ***у***) ад прыназоўніка ***у***: *у абхват, у абдымку, у абрэз, у адзіночку;*
- прыназоўнік ***па*** ад лічэбніка: *па двое, па трое;*
- выразы *ўсё роўна, усё адно, як след;* але: ***якраз***.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ
ИМ.Ф.СКОРИНЫ

ПРАВАПІС ПРЫСЛОЎЯЎ ПРАЗ ЗЛУЧОК

ПА-… ОМУ/АМУ/ЯМУ/МУ	ПА-…СКУ/ЦКУ	ДЗЕ-…/ …-НЕБУДЗЬ	ПАЎТАРЭННІ
	па-апякунску		вось-вось
па-арлінаму	па-арабску	дзе-небудзь	далёка-далёка
па-вашаму	па-армейску	дзе-нідзе	ледзь-ледзь
па-веснавому	па-армянску	дзе-колечы	
па-дамашняму	па-беларуску	колькі-небудзь	з прыстаўкай у 2-ім слове
па-даўняму	па-бацькоўску	куды-небудзь	
па-добраму	па-гаспадарску		
па-звычайнаму	па-польску	ПА-… парадкавы лічэбнік	калі-нікалі
па-начному	па-руску		куды-нікуды
па-новаму	па-суседску		крыж-накрыж
па-свойму	па-пластунску		мала-памалу
па-святочнаму		па-першае	раз-пораз
па-старому	АБЫ-…	па-другое	перш-наперш
па-ранейшаму		па-трэцяе	
па-твойму	абы-адкуль	па-чацвёртае	СІНОНІМЫ/АНТОНІМЫ
	абы-дзе		сям-там
ПА-…Ы/І	абы-калі	НА-ГАРА	там-сям
па-воўчы	абы-колькі		туды-сюды
па-дзіцячы	абы-куды		сюды-туды
па-латыні	абы-як		воленс-ноленс
па-старэчы			(кніжн.)
па-чалавечы			

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМ.Ф.СКОРИНЫ

ПРАВАПІС ПРЫСЛОЎЯЎ АСОБНА

БЕЗ	ЗА/З	НА	НЕ	ПА	У
без аглядкі	за дзякуй	на бягу	не да смаку	па адным	у абдымку(і)
без дай	за граніцай	на віду	не да твару	па двое	у абмен
прычыны	з-за граніцы	на гвалт	не з рукі	па душы	у абрэз
без канца	за мяжой	на грэх	не ў лад	па горла	у абцяжку
без поспеху	за мяжу	на дзіва	не ў меру	па завуголлі	у абхват
без разбору	з-за мяжы	на жаль	не ў пару	па меры	у адзіночку
без упынку	з гарачкі	на злосць	не пад сілу	па памяці	у адно
без толку	з налёту	на карачкі	не да смеху	па парадку	у вяках
	з наскоку	на карачках	не да спеху	па трое	у галавах
ДА	з перапуду	на ляту		па часе	у нагах
да душы	з разбегу	на памяць	**НІ**		у меры
да заўтра	з разгону	на памяці	ні за грош	**ПАД**	у тупік
да змогі	з размаху	на плыву	ні на ёту	пад вечар	у час
да адвалу	з ходу	на руку		пад пахі	у рэшце рэшт
да зарэзу	з цягам	на скаку	**ПРАЗ**	пад паху	у розніцу
да ўпаду	з цямна	на славу	праз меру	пад пахамі	усё адно
да смерці	з часу на	на слых			усё роўна
да часу	час	на смех		**ШТО**	
(часціца)	з часам	на хаду		пакуль што	**ЯК**
		наўрад ці		толькі што	як бачыш
					як быццам
					як след

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМ.Ф.СКОРИНЫ

Слоўнік правапісу прыслоўяў
і блізкіх да іх спалучэнняў

РАЗАМ ПІШУЦЦА						
Абáпал	зводдаль	**Кандзібоберам**	навакóл	наогул	напотым	наўздалую
апоўдні	звонку	(хадзіць	(навóкал)	напавал	направа	наўдачу
апоўначы	звысоку	кандзібоберам)	навылет	напавер	напракат	наўзамен
Бесперастанку	здаўна		навыперадкі	напаверх	напрыклад	наўзбоч
беспамылкова	здаўных	**Леваруч**	нагбом (разм.)	напагатове	напрасткі	наўздагад
безупынна	ззаду		наглуха	напавал	напрост	наўздагон
бязмала	здалёк	**Мімаволі**	назаўжды	напаказ	напярэдадні	наўздзіў
бясконца	злёгку	мімавольна	надвячоркам	напалавіну	напярэймы	наўздоўж
Ваўсю	знадворку	мімаволі	надосвітку	напалову	напралом	наўкол(а)
вокамгненна	знізу	мімаездам	надоўга	напапалам	нарасхват	наўкос
Галаруч (разм.)	знячэўку	мімалётам	надта	напаўафіцыйна	нараспеў	наўзрыд
галаслоўна	знянацку	мімалётна	надыспадам	напаўафіцыяльна	нараспашку	наўпрост
гэтаксама	змалку	мімаходам	назад	напаўголаса	нарасхліст	наўскос
Заадно	змоладу	мімаходзь	назаўтра	напаўдарозе	нарóсхрыст	наўме
задарам(а)	зранку		назаўсёды	напаўпаварота	насілу	наўрад
задоўга	зроду	**Наабапал**	назло	напаўсілы	наскрозь	наўскасяк
зажыва	зрэдку	наадварот	назусім	напаўсур’ёзна	насмелую	наўскач
залетась	зусім	наадрэз	наколькі	наперад	настолькі	наўскід
замала	**даволі**	наапашкі	накрыж	наперадзе	насторч	наўсцяж
замнога	дагэтуль	наверх	налева	наперакор	насцеж	наўцёк
замужам	дадому	наверсе	намала	наперарэз	насупраць	наўцёкі
запанібрата	данізу	навечна	намнога	наперасменку	насустрач	наўцекача
заўчора	даспадобы	навідавоку	наніз	напоперак	насустрэчу	нашмат
затым	дахаты	навобмацак				нашто
зацемна	дашчэнту	наводшыбе				
збольшага						
звечара						

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМ.Ф.СКОРИНЫ

(ПРАЦЯГ) РАЗАМ

НЕзнарок	Паасобку	Таксама	упачатку	Штодзень	УТВОРАНЫЯ:
неўдагад	паблізу	тамсама	уперад	штомесяц	*ад кароткіх*
неўзабаве	павек	Увачавідкі	уперадзе	штолета	*форм*
неўпапад	паволі	убок	уперамежку	штоночы штораз	*прыметнікаў*
неўпрыкмет	падвечар	уваччу	уперамешку	штотыдня	дабяла
неўспадзеў	падоўгу	уверх	упершыню	штохвілінна	дасуха
няўцям	падрад	уверсе	ушчэнт		дасыта
неўзабаве	падчас	увечар	уплаў	Якраз	дацемна
неўзаметку	пазалетась	увечары	упокат		дачырвана
неўзабаве	пазаўчора	увосень	упоперак	УТВОРАНЫЯ:	дачыста
неўзаметку	пакрысе	уброд	употай	*ад лічэбнікаў*	змалку
неўпапад	паволі	углыб	управа	удвая	змоладу
неўправарот	паняволі	уголас	упрысядкі	удваіх	насуха
неўпрыкмет	паперад	угрунь	упрытык	удвух	папросту
нехаця	папраўдзе	удзень	упустую	удзвюх	пароўну
неяк	паслязаўтра	удвайне	уразброд	надвое	паціху
Ніадкуль	Сослепу	удажкі	уразнабой	натрое	сослепу
нідзе	спадылба	удоўж	уранку	утрая	
нізавошта	спакон	удубальт	уранні	утраіх	
нізашто	спачатку	узад	урассыпную	утройчы	
ніколі	спрадвеку	узадзе	урэшце	утрох	
нікольki	спярша	узімку	услед	натрое	
нішто	своечасова	улад	усляпую	усемярых	
ніякавата	своеасабліва	улева	усур’ёз	учатырох	
ніяк	скраю	улёт	усутыч		
		уніз	ушчыльную		

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМ.Ф.СКОРИНЫ

Правапіс *не* (*ня*) з прыслоўямі

Разам	*Асобна*
• калі прыслоўе без ***не***- (***ня***-) не ўжываецца: *неабходна, нельга;*	• з прыслоўямі, калі пры іх ёсць або падразумяваецца супрацьпастаўленне: *не блізка, а далёка* (павінны быць словы-антонімы);
• калі ***не***-(***ня***-) надае прыслоўям значэнне, процілеглае таму, што маюць цэлыя словы без гэтай прыстаўкі: *нямного (мала);*	• са словамі варта, трэба, шкада, супраць, якія выступаюць у ролі выказніка ці аднаго з яго кампанентаў: *для сябра нічога не шкада; не трэба скардзіцца на лёс;*
• з прыслоўямі, пры якіх ужываюцца паясняльныя словы са значэннем ступені якасці: ***вельмі, выключна, у вышэйшай ступені, надзвычай, зусім, амаль, часткова, цалкам, поўнасцю***: *вельмі нялегка;*	• з формамі вышэйшай ступені параўнання прыслоўяў: *не лепш за іншых;*
• з няпэўнымі прыслоўямі, калі на ***не***- прыпадае націск: *нехта, недзе, некуды, некалі;*	• у складзе ўзмацняльных адмоўяў: ***далёка не***, ***зусім не***, ***нічуць не***, ***нcolькі не***: *зусім не прынцыпова, нколькі не холадна, нічуць не страшна;*
• у прыслоўях: *нехаця, нельга .*	• з прыслоўямі пры актуалізацыі адмаўлення: *не туды, не там;*
	• з прыслоўямі, якія заканчваюцца не на ***-а*** (яны пішуцца па агульным правілам): *не замужам, не вельмі.*

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМ.Ф.СКОРИНЫ